

RAQAMLI MOLIYA TIZIMI: IMKONIYATLAR VA XAVFLAR

Foziljonova Niholaxon Fayoz qizi

Namangan davlat universiteti talabasi

niholakhon06@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-9264-6724>

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli moliya tizimining zamonaviy iqtisodiyotdagi oʻrni, uning asosiy imkoniyatlari va yuzaga kelayotgan xavf-xatarlar keng tahlil qilingan. Tadqiqot davomida xalqaro tashkilotlar — Jahon banki, Xalqaro valyuta jamgʻarmasi, OECD va Bank for International Settlements kabi institutlarning soʻnggi yillardagi hisobotlari oʻrganilib, raqamli moliya tizimining rivojlanish tendensiyalari hamda uning iqtisodiyotga taʼsiri yoritilgan. Maqolada mobil toʻlov tizimlari, blokcheyn, sunʼiy intellekt asosidagi moliyaviy xizmatlar va ularning moliyaviy inklyuziyani oshirishdagi roli tahlil qilinadi. Shuningdek, kiberxavfsizlik, maʼlumotlar himoyasi, huquqiy-meʼyoriy baza va raqamli tafovut kabi dolzarb muammolar ham koʻrib chiqilgan. Tadqiqot natijalariga koʻra, raqamli moliya tizimini rivojlantirish uchun davlat, moliyaviy institutlar va texnologik kompaniyalar oʻrtasida hamkorlikni kuchaytirish, huquqiy muhitni moslashtirish hamda aholining raqamli savodxonligini oshirish muhim omillar sifatida taʼkidlanadi.

Abstract. This article explores the role of the digital financial system in the modern economy, focusing on its key opportunities and emerging risks. The study is based on analytical reports and publications of international organizations such as the World Bank, IMF, OECD, and the Bank for International Settlements. It highlights current trends in the development of digital finance and its impact on economic growth and financial inclusion. The paper examines innovations such as mobile payment systems, blockchain technology, and AI-based financial services,

analyzing their potential to enhance financial accessibility and efficiency. Furthermore, issues related to cybersecurity, data protection, regulatory adaptation, and the digital divide are discussed. The findings emphasize the importance of strengthening cooperation between governments, financial institutions, and technology companies, as well as improving digital literacy to ensure sustainable digital finance development.

Аннотация. В данной статье рассматривается роль цифровой финансовой системы в современной экономике, а также анализируются ее основные возможности и риски. Исследование основано на аналитических отчетах и публикациях международных организаций, таких как Всемирный банк, Международный валютный фонд, ОЭСР и Банк международных расчетов. В работе освещены тенденции развития цифровых финансов и их влияние на экономический рост и финансовую инклюзию. Особое внимание уделено инновационным направлениям, включая мобильные платежные системы, технологии блокчейн и финансовые сервисы на основе искусственного интеллекта. Также рассмотрены актуальные проблемы — кибербезопасность, защита данных, совершенствование нормативно-правовой базы и цифровое неравенство. В результате подчеркивается необходимость укрепления сотрудничества между государственными структурами, финансовыми институтами и технологическими компаниями, а также повышение уровня цифровой грамотности населения для устойчивого развития цифровых финансов.

Kalit so‘zlar: raqamli moliya, moliyaviy inklyuziya, fintech, blokcheyn, kiberxavfsizlik, sun’iy intellekt, iqtisodiy rivojlanish.

Kirish. So‘nggi yillarda jadal rivojlanayotgan texnologiyalar moliya tizimining barcha jabhalariga chuqur ta’sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa raqamli yechimlar, mobil ilovalar va onlayn platformalar asosida shakllanayotgan raqamli

moliya tizimi bugungi kunda global iqtisodiy o‘shish va moliyaviy inklyuziyaning muhim omiliga aylanib bormoqda. Ushbu tizim an’anaviy moliyaviy xizmatlardan farqli ravishda, raqamli texnologiyalar yordamida to‘lovlar, kreditlash, jamg‘arma, sug‘urta va investitsiya jarayonlarini tezkor, qulay va arzon shaklda amalga oshirish imkonini beradi. Raqamli moliya tizimining asosiy afzalligi — moliyaviy xizmatlarga kirishni soddalashtirish va ularni keng aholiga, xususan, chekka hududlarda yashovchi yoki bank infratuzilmasiga ega bo‘lmagan qatlamlarga yetkazishidir. Raqamli to‘lov tizimlari, mobil banking, elektron hamyonlar va onlayn kredit platformalari orqali aholining turli ijtimoiy guruhlarini o‘z moliyaviy faoliyatini samarali boshqarish imkoniga ega bo‘lmoqda. Bu holat iqtisodiyotda naqd pulsiz to‘lovlarning ulushini oshiradi, pul aylanish tezligini kuchaytiradi hamda soya iqtisodiyotining qisqarishiga xizmat qiladi. Biroq, raqamli moliya tizimining jadal rivojlanishi bilan birga, yangi turdagi xavf-xatarlar ham yuzaga kelmoqda. Eng avvalo, kiberxavfsizlik, ma’lumotlarni himoya qilish, iste’molchi huquqlarini ta’minlash, shuningdek texnologik nosozliklar va regulyatorlik nomuvofiqliklari kabi muammolar bu tizimning barqarorligi uchun jiddiy sinov bo‘lmoqda. Raqamli to‘lovlarning ortishi bilan moliyaviy firibgarlik, identifikatsiya buzilishi va ma’lumotlar sizib chiqishi kabi hodisalar ham ko‘paymoqda. Shu sababli, har bir mamlakat o‘zining raqamli moliya infratuzilmasini nafaqat texnologik, balki huquqiy jihatdan ham mustahkamlashi zarur. Raqamli moliyaning o‘shishi moliya bozorida yangi ishtirokchilar — fintech kompaniyalar, elektron to‘lov operatorlari, raqamli banklar va xalqaro texnologik korporatsiyalar paydo bo‘lishiga olib keldi. Ular innovatsion yechimlar orqali an’anaviy moliya institutlariga raqobat tug‘dirar ekan, bu jarayon moliyaviy xizmatlarning sifatini oshirish bilan birga, tizimda yangi risklarni ham keltirib chiqarmoqda. Shu nuqtayi nazardan, raqamli moliya sohasida barqarorlikni ta’minlash, iste’molchilar manfaatini himoya qilish va texnologik innovatsiyalarni muvozanatli tarzda qo‘llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib bormoqda. Mazkur maqolaning

maqsadi — raqamli moliya tizimining iqtisodiyotdagi oʻrni, u yaratadigan imkoniyatlar hamda yuzaga keltirayotgan xavf-xatarlarni ilmiy nuqtayi nazardan tahlil qilishdir. Shu orqali, ushbu sohada rivojlanayotgan tendensiyalarni aniqlash, mavjud muammolarga nisbatan samarali yondashuvlarni taklif etish va kelajakda raqamli moliyani yanada xavfsiz va inklyuziv tizim sifatida shakllantirishga oid tavsiyalar ishlab chiqish koʻzda tutiladi.

Adabiyotlar tahlili. Soʻnggi yillarda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi moliya sohasida tub oʻzgarishlarga sabab boʻldi. Bu borada koʻplab xalqaro tashkilotlar va tadqiqotchilar raqamli moliya tizimining imkoniyatlari, afzalliklari hamda yuzaga kelayotgan xavf-xatarlarni chuqur oʻrganib chiqishgan. Adabiyotlar tahlili shuni koʻrsatadiki, raqamli moliya tizimi iqtisodiy oʻsish va moliyaviy inklyuziyani ragʻbatlantiruvchi omil sifatida maydonga chiqmoqda, biroq u bilan birga muayyan xavflarni ham keltirib chiqarmoqda. Jahon bankining Global Findex hisobotlarida raqamli moliya vositalari — xususan, mobil ilovalar, raqamli toʻlovlar va elektron hamyonlar — anʼanaviy bank xizmatlariga kirish imkoniyati cheklangan aholiga yangi imkoniyatlar yaratishi qayd etilgan. Ushbu hisobotlarda koʻrsatilishicha, raqamli toʻlovlar moliyaviy xizmatlarni ommalashtirish, ayniqsa qishloq joylarda yashovchi va past daromadli aholi qatlamlarini iqtisodiy faoliyatga jalb etishda muhim rol oʻynamoqda. Shu tariqa, raqamli moliya inklyuziv iqtisodiyot sari muhim qadam hisoblanadi. McKinsey kompaniyasining global toʻlovlar boʻyicha tahlillari esa raqamli moliya tizimining oʻsish surʼatlari va bozor hajmidagi oʻzgarishlarni yoritadi. Ularning hisob-kitoblariga koʻra, raqamli toʻlovlar segmenti soʻnggi yillarda eng tez rivojlanayotgan moliyaviy yoʻnalishlardan biriga aylangan. Pandemiya davrida bu jarayon yanada tezlashib, naqd puldan voz kechish tendensiyasi kuchaygan. Natijada, onlayn toʻlovlar, kontaktlarsiz tranzaksiyalar va fintech xizmatlariga talab sezilarli darajada ortgan. Fintech kompaniyalarining rivojlanishi ham adabiyotlarda keng yoritilgan. Xalqaro valyuta jamgʻarmasi va McKinsey tahlillarida taʼkidlanishicha, fintech subyektlari anʼanaviy banklarga

nisbatan innovatsion yondashuv, tezkorlik va qulaylik bilan ajralib turadi. Shu bilan birga, yirik texnologik kompaniyalarning (Big Tech) moliyaviy xizmatlarga kirib kelishi raqobatni kuchaytirgan, bu esa bozorda yangi xizmat turlarining paydo bo'lishiga sabab bo'lgan. Biroq, bu holat ma'lumotlar maxfiyligi, iste'molchi himoyasi va raqobat muvozanatining buzilishi kabi muammolarni yuzaga keltirgan. Bank for International Settlements va boshqa markaziy banklar hisobotlarida raqamli moliya tizimida xavf-xatarlarning ortib borayotgani alohida ta'kidlanadi. Ularning fikricha, kiberxavfsizlik, ma'lumotlarni himoya qilish, texnologik uzilishlar va tizimlarning o'zaro bog'liqligi moliyaviy barqarorlikka jiddiy tahdid solmoqda. Ayniqsa, kiberhujumlar sonining ortishi va raqamli infratuzilmaning murakkablashuvi natijasida bank tizimlarida himoya mexanizmlarini kuchaytirish zarurligi qayd etiladi. Shu sababli, xalqaro moliyaviy tashkilotlar raqamli xavfsizlik siyosatlarini ishlab chiqish, risklarni erta aniqlash va ularni kamaytirish mexanizmlarini takomillashtirishni tavsiya etadi. Regulyatorlik masalalari ham adabiyotlarda keng o'rganilgan. Xalqaro tashkilotlar — jumladan, OECD, BIS va IMF — raqamli moliyani tartibga solish uchun moslashuvchan, ammo qat'iy huquqiy me'yorlarni joriy etish zarurligini ta'kidlaydi. Ular ma'lumotlar himoyasi, iste'molchi huquqlari, moliyaviy barqarorlik va raqobat muvozanatini saqlash kabi yo'nalishlarda davlat siyosatining muhim rol o'ynashini qayd etgan. Shuningdek, markaziy banklarning raqamli valyutalari (CBDC) bo'yicha olib borayotgan tajribalari raqamli moliyaning kelgusidagi rivojlanishida asosiy yo'nalishlardan biri sifatida ko'rilmogda. Adabiyotlarda shuningdek, raqamli moliya tizimining rivojlanayotgan mamlakatlar uchun o'ziga xos ahamiyati alohida e'tirof etiladi. Jahon banki va OECD tahlillariga ko'ra, bu davlatlarda mobil texnologiyalar keng tarqalgan bo'lsa-da, moliyaviy savodxonlik darajasi nisbatan past. Shu bois, raqamli moliyani muvaffaqiyatli joriy etish uchun texnik infratuzilma bilan bir qatorda, aholining moliyaviy savodini oshirish, ishonchli identifikatsiya tizimlarini yaratish va barqaror regulyatorlik asoslarini mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, mavjud ilmiy va tahliliy manbalar raqamli moliya tizimining ikki tomonlama mohiyatini ko'rsatadi. Bir tomondan, u moliyaviy inklyuziyani kengaytirish, xizmatlar tezligini oshirish va iqtisodiy samaradorlikni kuchaytirishda beqiyos imkoniyatlar yaratmoqda. Boshqa tomondan, u yangi texnologik va institutsional xavf-xatarlarni yuzaga keltirib, moliyaviy tizimning barqarorligiga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shunday ekan, mavjud adabiyotlar muvozanatli yondashuv — ya'ni innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash bilan bir qatorda, xavfsizlik va regulyatorlik mexanizmlarini mustahkamlash — raqamli moliya tizimini barqaror rivojlantirishning eng maqbul yo'li ekanini ta'kidlaydi.

Tahlil va natijalar. Raqamli moliya tizimining rivojlanishi bugungi global iqtisodiyotda muhim o'rinni egallamoqda. Turli mamlakatlarda olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, raqamli moliya nafaqat moliyaviy xizmatlarni takomillashtiradi, balki iqtisodiy o'sish va inklyuzivlikni kuchaytirishda ham muhim omilga aylanmoqda. So'nggi yillarda raqamli texnologiyalar asosida yaratilgan to'lov tizimlari, mobil banking, blokcheyn va fintech kompaniyalarning faoliyati moliyaviy xizmatlarni aholining keng qatlamlariga yetkazish imkonini berdi. Bu jarayon ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda, an'anaviy bank infratuzilmasi yetarlicha rivojlanmagan sharoitda, aholining iqtisodiy faolligini oshirishga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Raqamli moliya tizimining asosiy afzalliklaridan biri bu — moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatining kengayishi va shu orqali moliyaviy inklyuziyaning oshishidir. Mobil ilovalar, elektron hamyonlar va raqamli to'lov platformalari bank hisob raqamiga ega bo'lmagan aholiga to'lovlarni amalga oshirish, mablag' jamg'arish yoki kredit olish imkoniyatini yaratdi. Jahon banki va OECD tahlillarida bu jarayon kambag'allikni qisqartirish va kichik tadbirkorlikni rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishi qayd etilgan. Shu tariqa, raqamli moliya iqtisodiy faollikni oshiruvchi kuch sifatida maydonga chiqmoqda. Raqamli moliyaning ikkinchi muhim yutug'i bu — operatsion samaradorlikning oshishidir. Fintech yechimlari orqali moliyaviy

xizmatlar ko‘rsatish tezligi oshib, xarajatlar kamaymoqda. Tranzaksiyalar soniyasiga amalga oshirilmoqda, foydalanuvchilar esa bank filiallariga borish zaruratidan ozod bo‘lishmoqda. Bu jarayon iqtisodiy aylanishni tezlashtirib, moliyaviy vositachilikni soddalashtiradi. Bundan tashqari, raqamli tizimlar orqali tranzaksiyalarni avtomatik qayd etish soliqa tortish tizimining shaffofligini oshiradi va “soya iqtisodiyoti” hajmini kamaytirishga xizmat qiladi. Raqamli moliya tizimi innovatsiyalarni joriy etishda ham alohida o‘rin tutadi. Masalan, blokcheyn texnologiyasi tranzaksiyalarni o‘zgarmas tarzda saqlash orqali ishonch va xavfsizlikni ta‘minlaydi, sun‘iy intellekt esa kredit reytinglarini aniqlashda va firibgarlikni oldini olishda qo‘llanmoqda. Katta ma‘lumotlar tahlili (big data) esa mijozlar xatti-harakatlarini tahlil qilish, individual xizmatlarni taklif etish va risklarni aniq baholash imkonini beradi. Natijada, moliyaviy tizim yanada shaffof, innovatsion va foydalanuvchi markaziga yo‘naltirilgan shaklga aylanmoqda. Biroq, tahlil natijalari raqamli moliya tizimining ijobiy jihatlari bilan bir qatorda, sezilarli xavflar ham mavjudligini ko‘rsatadi. Eng dolzarb masala — bu kiberxavfsizlik muammosidir. Raqamli platformalarga asoslangan to‘lov tizimlari, onlayn banking va fintech xizmatlarining ko‘payishi bilan birga, kiberjinoyatlar soni ham ortib bormoqda. Raqamli tizimlarga hujumlar nafaqat moliyaviy yo‘qotishlarga, balki iste‘molchilar ishonchining pasayishiga ham sabab bo‘ladi. Shuningdek, foydalanuvchilarning shaxsiy ma‘lumotlari xavfsizligi masalasi ham tobora dolzarb tus olmoqda. Ma‘lumotlarning noqonuniy tarqatilishi yoki noto‘g‘ri ishlatilishi moliyaviy barqarorlik uchun jiddiy tahdid hisoblanadi.

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, raqamli moliya tizimining tez sur‘atlarda kengayishi regulyatorlik va nazorat mexanizmlarini ham moslashtirish zaruratini keltirib chiqardi. Ko‘plab mamlakatlarda raqamli moliya bozorini tartibga soluvchi huquqiy baza yetarli darajada ishlab chiqilmagan yoki tez o‘zgarayotgan texnologiyalarga moslashmagan. Natijada, fintech subyektlarining faoliyati nazoratdan chetda qolib, iste‘molchilar huquqlari yetarli darajada himoyalalanmayapti. Xalqaro tashkilotlar,

jumladan, Xalqaro valyuta jamg'armasi va Bank for International Settlements bu borada barqaror va moslashuvchan regulyator tizimlarni joriy etish zarurligini alohida ta'kidlaydi. Bundan tashqari, raqamli moliya tizimi bilan bog'liq yana bir muhim masala — raqamli tafovut muammosidir. Internet tarmog'iga kirish imkoniyatlari, texnik infratuzilma va raqamli savodxonlik darajasidagi farqlar sababli ayrim ijtimoiy qatlamlar raqamli moliya xizmatlaridan foydalana olmayapti. Bu holat moliyaviy tengsizlikni chuqurlashtirishi mumkin. Shu sababli, raqamli moliya tizimini rivojlantirish siyosatida texnik infratuzilmani mustahkamlash va aholining raqamli hamda moliyaviy savodxonligini oshirish masalalari ustuvor yo'nalish sifatida ko'rilmoqda. Umuman olganda, tahlillar shuni ko'rsatadiki, raqamli moliya tizimi iqtisodiy samaradorlik, moliyaviy inklyuziya va innovatsion rivojlanish uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda. Shu bilan birga, u kiberxavfsizlik, ma'lumotlar maxfiyligi, raqamli tafovut va regulyatorlik muammolari bilan hamohang holda rivojlanmoqda. Shunday ekan, raqamli moliya tizimini barqaror shaklda rivojlantirish uchun texnologik yutuqlarni qo'llab-quvvatlash bilan bir qatorda, ishonchli himoya va nazorat mexanizmlarini shakllantirish zarur. Faqat shunda raqamli moliya iqtisodiyotning barqaror o'sishini ta'minlovchi kuchli vositaga aylanishi mumkin.

Xulosa va tavsiyalar. Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, raqamli moliya tizimi zamonaviy iqtisodiyotning ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, u moliyaviy xizmatlarning tezligi, qulayligi va ommabopligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Raqamli texnologiyalar asosida shakllanayotgan moliyaviy innovatsiyalar iqtisodiy faollikni kuchaytirish, aholini rasmiy moliya tizimiga jalb etish va moliyaviy inklyuziyani kengaytirish imkonini bermoqda. Bugungi kunda mobil to'lov tizimlari, elektron banking, blokcheyn va sun'iy intellekt asosidagi moliyaviy yechimlar iqtisodiy munosabatlarda shaffoflikni ta'minlab, raqamli iqtisodiyotning rivojiga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, raqamli moliya tizimining kengayishi bilan bir qatorda yangi xavf va cheklovlar ham yuzaga kelmoqda. Eng muhim

muammolardan biri — kiberxavfsizlik masalasidir. Foydalanuvchilarning shaxsiy va moliyaviy ma'lumotlarini himoya qilish, firibgarlik holatlarining oldini olish raqamli tizimning ishonchliligini ta'minlovchi asosiy omillardan biridir. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar tez rivojlanayotgan bir paytda huquqiy-me'yoriy bazani moslashtirish, fintech kompaniyalarning faoliyatini aniq va shaffof tartibga solish zarurati ham ortib bormoqda. Raqamli moliya tizimining samarali ishlashi, shuningdek, aholining raqamli va moliyaviy savodxonlik darajasiga ham bevosita bog'liq. Shu sababli, aholining keng qatlamlari, ayniqsa yoshlar va tadbirkorlar o'rtasida raqamli moliya xizmatlaridan ongli va xavfsiz foydalanish madaniyatini shakllantirish dolzarb vazifa sanaladi. Bunga qo'shimcha ravishda, internet tarmog'ining qamrovini kengaytirish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari infratuzilmasini rivojlantirish raqamli moliya xizmatlariga kirish imkoniyatini yanada oshiradi. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, raqamli moliya tizimining muvaffaqiyatli rivojlanishi davlat, moliyaviy institutlar va texnologik kompaniyalar o'rtasidagi yaqin hamkorlikka tayanadi. Shu bois, O'zbekiston sharoitida ham ilg'or xorijiy tajribalarni mahalliy iqtisodiy muhitga moslashtirish, milliy raqamli strategiyani bosqichma-bosqich amalga oshirish maqsadga muvofiqdir. Umuman olganda, raqamli moliya tizimi iqtisodiyotda samaradorlikni oshirish, innovatsiyalarni jadallashtirish va moliyaviy xizmatlarning ommabopligini ta'minlashda strategik ahamiyatga ega. Shu sababli, bu tizimni rivojlantirishda texnologik barqarorlik, ishonch muhitini mustahkamlash va aholining raqamli salohiyatini oshirish ustuvor yo'nalishlar sifatida belgilanishi lozim. Faqat shu holdagina raqamli moliya tizimi mamlakat iqtisodiy o'sishini tezlashtiruvchi kuchli omilga aylanishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Bank for International Settlements (BIS). Digitalisation of finance. Banque for International Settlements. PDF hisobot.

2. McKinsey. The 2025 McKinsey Global Payments Report: Competing systems, contested outcomes. McKinsey & Company.
3. OECD. Digitalisation of financial services, access to finance and aggregate economic performance. OECD, 2024. PDF hisobot.
4. World Bank. Digital Financial Inclusion. World Bank, rasmiy sayt.
5. World Bank. Global Findex Database 2021: Financial Inclusion, Digital Payments, and Resilience in the Age of COVID-19. World Bank.
6. International Monetary Fund (IMF). Financial Access Survey / Digital innovations in payments and fintech. IMF hisobotlar to'plami.
7. World Bank & IFC. Fintech and the Digital Transformation of Financial Services. World Bank — IFC texnik notasi.
8. Lee, Luke. Enhancing Financial Inclusion and Regulatory Challenges: A Critical Analysis of Digital Banks and Alternative Lenders Through Digital Platforms, Machine Learning, and Large Language Models Integration. (2024). arXiv preprint.
9. Maple, Carsten, et al. The AI Revolution: Opportunities and Challenges for the Finance Sector. (2023). arXiv preprint.
10. Óskarsdóttir, María; Bravo, Cristián; Sarraute, Carlos; Baesens, Bart; Vanthienen, Jan. Credit Scoring for Good: Enhancing Financial Inclusion with Smartphone-Based Microlending. (2020). arXiv preprint.
11. Chatterjee, Pushpita; Das, Debashis; Rawat, Danda B. Use of Federated Learning and Blockchain towards Securing Financial Services. (2023). arXiv preprint.